

УДК 37.0

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ҮШ ТҰҒЫРЛЫ ТІЛДІҢ МАҢЫЗЫ

Испулова Г.Ж.,
учитель казахского языка,
средняя школа №7,
г. Костанай, Казахстан

Аннотация

Мақалада қазіргі кездегі үш тұғырлы тілдің маңызы қарастырылады. Білім мен ғылымның, экономиканың, бизнестің, саясаттың, жалпы бәсекелестіктің қарыштап дамып отырған бүгінгідей жаһандану кезеңінде Елбасы көрегендік танытып, алдымызға үш тілді білу қажеттігін қойып отыр. Әсіресе жастар алдында бірнеше тіл білу міндеті тұр. Қазақстан халқы бүкіл әлемде үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі- мемлекеттік тіл, орыс тілі - ұлтаралық қаты-

нас тілі және ағылшын тілі - жаһандық, экономикаға ойдағыдай, кірігу тілі деп Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев атап өткені көрсетіледі.

Аннотация

В статье рассматривается важность трехязычия в современном обществе. В период глобализации развития образования и науки, экономики, бизнеса, политики, общего соперничества Глава государства в своих Посланиях к народу Казахстана подчеркивает необходимость знания трех языков как требование времени. В особенности молодежь обязана знать несколько языков. Народ Казахстана должен быть узнаваемым во всем мире как народ высокообразованный, говорящий на трех языках: казахский язык – государственный язык, русский язык – язык межнационального общения и английский – язык международного отношения.

Abstract

In the article importance of trilingualism is examined in modern society. Today taking a step in the pore of globalization of development of education and science, economy, business, politics, general rivalry Head of the state in the Messages to the people of Kazakhstan underlines the necessity of knowledge of three languages, as requirement of time. Especially young people are under an obligation to know a few languages. People of Kazakhstan must be knowable in the whole world, as people highly educated, talking on three languages, : Kazakh is an official language, Russian is a language of international communication and English is a language of international relation.

Түйінді сөздер: үш тұғырлы тіл, Елбасы, Қазақстан халқы, қазақ тілі, мемлекеттік тіл, ұлтаралық қатынас.

Ключевые слова: трехязычие, Глава государства, народ Казахстана, казахский язык, государственный язык, международные отношения.

Key words: trilingualism, head of the state, people of Kazakhstan, the Kazakh language, state language, international relations.

1. Кіріспе.

Қазақстан Республикасы территориясында тұратын халықтардың жалпы адамзаттық құндылықтарын сақтау мемлекетіміздің қазіргі кезеңдегі саясаты. Мемлекетіміздің әлемдік интеграцияға енуі тілдердің этностық дамуына әлеуметтік, моральдық, психологиялық жағдайлар туғызады, халықтар арасындағы мәдени, қоғамдық қатынастарды реттейді.

Қазақстан Республикасының Ата заңында әлемдік тілдердің қай-қайсысын да қолдануға ерік берілген. Мемлекетіміздің саяси-экономикалық, мәдени байланыстары көп тілділік пен бірнеше тілді сөйлей білу, білім алуды қажет етеді.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері кезеңде берекеміз кіріп, ұлттық болысымыздың жоғын түгендеп, барын баянды етуге талпынудамыз. Әсіресе, ұлы державалық биліктің тұтқасын ұстаған ұлттың бодануында болған жылдарда ұратана халық ретінде әбден шұбарланап, мүшкіл күй кешкен тілімізді қалпына келтіру мақсатында мемлекеттік деңгейде жүргізілген тындырымды тірлігіміздегі шүкіршілік етуге тиіспіз. Өйткені, тіліміз түгіл кезеңде ұлтымыздың тарихи атауы да жоғалып кете жаздағаны ел есінде.

Егемен ел болған алғашқы күндерден бастап – ақ, елімізде тіл саясаты мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтің тікелей басшылығымен саликалы да сындарлы түрде жүзеге асырылуда. Елбасы Қазақстан халқына арнайтын дәстүрлі Жолдауларында да тіл саясатына, оның ішінде қоғамдағы мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру мәселесіне тоқталмай кеткен емес.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев өткен жылғы халыққа арнаған «Қазақстан халқының әл – ауқатын арттыру – мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» атты Жолдауында «Бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқыту сапасын арттыру

қажеттігіне ерекше назар аударғым келеді», дей келіп, оны орындаудың нақты жолдарын атап көрсеткенін ешкім жоққа шығара алмайды. Демек, ұлттық тіліміздің үш тұғырлы тілдің көлеңкесінде қалады деп үрейлену негізсіз.

Елбасы Н. Назарбаев 2010 жылғы Жолдауында өткен жылдардағы жетістіктеріміз жөнінде айтып, алдағы он жылғы мақсат-міндеттерді айқындап берді. Оқу орындарына халықаралық стандарттар деңгейінде аттестациялауды енгізіп, жоғары білім беру саласында инженерлік ғылымдарды дамыту қажеттігі туралы да тілге тиек етті. Расында да, дамыған 50 мемлекеттің қатарына кіруді көздесек, сол мемлекетіміздің болашақ тірегі бүгінгі жастарға халықаралық стандартқа сай сапалы білім беру қажет. Ал біз, көбінде оның санына ғана мәз боламыз. Білім және ғылым министрлігінің келтірген мәліметтеріне сүйенсек, Қазақстанда 15 жастан асқан азаматтардың 99,5 пайызы сауатты екен. Бүгінгі таңда Қазақстан сауаттылық деңгейі бойынша әлемдегі 177 елдің ішінен 14 орында тұр.

Қазіргі уақытта ең алдымен, тілге оралатын проблема, болашақ кадрларды қазақ тілінде сапалы дайындау. Білім саласында бәсекелестікке қол жеткізгіміз келсе, ең алдымен қазақ тіліндегі оқулықтардың сапасын жақсартуымыз керек. Ал мектеп қабырғасында оқушылар оқитын оқулықтардың негізгі бөлігінің сапасы нашар, сын көтермейді. Осындай оқулықтармен білім алып жатқан оқушылардың болашағы қандай болмақ? Жас буын мемлекетіміздің келешегі екенін ескерсек, осы оқулықтар мәселесін тезірек шешуіміз қажет.

Білім саласында тағы бір басты проблема-мектепте, әсіресе, ауылдық жерлердегі орта мектептерде кәсіби біліктілік мамандардың тапшылығы. Ең алдымен, бастауыш сыныптан бастап оқушының оқу, жазу, санау, есептеу сауаттылығына, дағдысына, қабілетіне басты назар аударлуы қажет. Сондықтан, әрбір мұғалімнің қазіргі талап деңгейінде қызмет жасаулары үшін олардың білімділік, біліктілік, ізденгіштік, шығармашылық деңгейлері жоғары болғаны жөн. Ауылдық жердегі мұғалімдердің бірқатарының осы деңгейлері төмен десек, артық айтқандық емес.

Егемендік алған жылдардан бастап нарық заманына байланысты көптеген ата-аналар балалары үшін мамандық таңдарда келешекте жақсы ақша табатын заңгер, экономист тәрізді кәсіптерді таңдаған еді. Соның нәтижесінде еліміздің кез келген жоғары оқу орындарында осы мамандықтар бойынша студенттер саны шектен тыс асып кеткен. Ал керісінше, ауылшаруашылық, техникалық, ұстаздық мамандықтарын таңдаған студенттер саны күрт төмендеген болатын. Сол себептен де осы мамандықтардың беделі түсіп кетті.

Қазіргі білім беру ісі бұрын сонды болмаған жылдамдықпен дамуда. Халықаралық сарапшылардың айтуынша, әлемдегі, ғылыми-техникалық білімнің мазмұны үш жыл сайын түбегейлі өзгеріп отырады екен. Демек, ондай қарқынға ілесу үшін мектептердегі білім мазмұны да жыл сайын толығып, ал оқытушы өз білімін күн сайын жетілдіріп отыруы керек. Қазіргі мектеп оқушылары мен студенттер білімге байланысты ақпараттың басым бөлігін (кейбір дерек бойынша 60% астамын) экраннан (теледидар, компьютер, телефон) арқылы алады екен. Демек, олар мектеп оқулығына да, мұғалім, оқытушы біліміне де үлкен салмақ түсіреді.

Президент Н.Назарбаев "Қазақстанның болашағы – бүгінгі жастар, сіздер оларға қалай білім берсеңіздер, Қазақстан сол деңгейде болады", – деп атап көрсеткен.

Тәуелсіз ел тірегі-білімді ұрпақ десек, қазіргі күн тәртібінде тұрған келесі мәселе-білім беру, ғылымды дамыту. Мұндай күрделі қос мәселені жүзеге асыру үшін ана тілімізді толыққынды меңгеруіміз қажет. Бірақ, бәрімізге мәлім, республикамызда кадрлардың көп бөлігінің орыс тілінде дайындалуы жалғасуда.

Мұны біздің шенеуніктердің білім саясатындағы жіберіп отырған үлкен қателігі, тіпті саяси соқырлығы десек керек. Себебі, олар қазақ тілін өркендету үшін жасалып жатқан шаралардың барлығын жоққа шығарып, қазыналық қаржысына мектептерде, жоғары оқу орындарында Ресейдің болашақ азаматтарын оқытып әлек болып жатыр. Осылай демеске амал жоқ. Әлде бұлардың бірыңғай орысша білім алып шығуына мемлекет мүдделі ме? Өзіміздің ұлттық мүдде қайда қалады сонда?

Қазақстанның көп бастамасына көршілердің күлетіні осыдан. Тіпті экономикалық жетістігімізді жиі салыстыра қарайтын өзбектердің өзі "орыс болғын келсе, алдымен, қазақ бол" деп бізді мазақ қылады.

Университеттердегі оқу әдісі де әлі қазақ және орыс топтарға бөлініп оқытылады. Кеңес дәуірінен келе жатқан ескі жүйемен жұмыс істейді. Егер үкіметтің қазақ тіліне қатысты айтқан уәделері шын болса, қазірден бастап болашақ кадрларды неге тек өз тілінде тәрбиелеуді қолға алмасқа? Оларды орыс тілінде оқытып шығарудың мақсаты мен мәнісін түсіне алмадық. Еуропа елдерінің логикасына салсақ, олар мұндайды мемлекеттің қаржысын текке шашу, тіпті мемлекеттің тұтастығына қауіп төндіретін, ақылға сыймайтын абсурд деп бағалар еді. Бұл мәселені шешудің бірден-бір жолы-мемлекеттік гранттарды тек қана қазақ бөліміне түсетіндерге беру болып табылатын еді. Білім саласындағы бассыздық осылай жалғаса берсе, 2020 жылға қарай өз тілін білмейтін, ұлтының уызына жарымаған шала қазақтардың бір толқыны шығатынына күмәніңіз болмасын.

2. Талқылау.

Мемлекеттік тіл, ең алдымен, қалада қалыптасады. Өйткені, ол заман ағымына қарай бейімделіп, технология мен ғылым жаңалықтарына ілесе отырып дамуы тиіс. Ал техника тіліне айналмаған тіл бұқараның қатынас құралы болудан қалады.

Білім мен ғылымның, экономиканың, бизнестің, саясаттың, жалпы бәсекелестіктің қарыштап дамып отырған бүгінгідей жаһандану кезеңінде Елбасы көрегендік танытып, алдымызға үш тілді білу қажеттігін қойып отыр. Әсіресе жастар алдында бірнеше тіл білу міндеті тұр. Мемлекет басшысы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Қазақстан халқы бүкіл әлемде үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі жаһандық, экономикаға ойдағыдай, кірігу тілі» – деген болатын. Бірақ, өкінішке орай Президентіміз үш тілде еркін сөйлеуге қол жеткізу жөнінде бастама көтергенде «онда біздің ұлттық тілімізге қатер төнеді» деген байыпсыз байбалам шықты. Бүгіндері Қадір Мырза Әли ағамыздың «...басқа тілдің бәрін біл, өз тілінді құрметте» дегенін мектеп табалдырығынан жаңа аттаған баладан мәртебелі данаға дейін сайрап қоя береміз. Ал білетін екі тілімізге қосымша ағылшынша сөйлеуді үйренейік деген өркенді өсиетке қағаз таусылғанша дауласып жатқанымыз тағы мынау.

Бұл мәселелерді жіпке тізгендей жазып отырғаным соңғы жылдарда өздері қазақ тілін қалпына келтіруге тікелей үлесі болмаса да, сынампаздыққа салынып, кінә тағушылар көбейді.

Шындығын айтсақ, Президентіміздің ұлттық тілімізге жасап келе жатқан қамқорлығы уақыт талабына сай және тіл жайлы бүгінгі жағдай таусыла мінеп - шенейтіндей емес. Ана тіліміз мемлекеттік тіл ретінде Ата заңында бекітілген, оны дамыту жөнінде арнайы заң да шығарылған. Одан бұрын да бүгіндері барлық облыстарда тілдерді (әсіресе қазақ тілін) дамыту жөнінде комитеттер құрастырылып, жұмыс істеуде. Басқа ұлттардың мүдделі өкілдеріне тіл үйрету жөнінде арнайы ашылған курстарда нәтижелі жұмыстар жүргізілуде.

Жамбыл облысында республикада алғашқылардың бірі болып 2002 жылдан бастап жергілікті атқарушы органдардың өкілдерінің іс қағаздары мемлекеттік тілге көшірілді. Содан бері барлық деңгейдегі әкімдік мәжілістері мен мәслихат сессиялары, ресми және мәдени шаралар мемлекеттік тілде жүргізіледі. Сол сияқты, аудандар мен Тараз қаласындағы, облыстық департаменттер мен басқармадағы құжат айналымына да тоқсан сайын сараптама жасалып, мемлекеттік тілдің үлесін арттыру жөнінде талаптар қойылды. Нәтижесінде, өткен жылы облыстағы мемлекеттік мекемелердегі шығыс құжаттарындағы мемлекеттік тілдің үлесі 75 пайыз болса, бұл көрсеткіш Тараз қаласында 92 пайызға жетті.

Жалпы алғанда, «Тілдердің үш тұғырлылығы» тіл саясаты бағдарламасы бұл күні кеше ғана айтылған дүние емес. Президентіміз аталмыш тілдік стратегияны 2004 жылы жария еткен болатын. Ал, биылғы жылы Еуроодақ өздерінде үш тілді білім тәжірибесін заңды түрде енгізді. Бұл – тарихи қажеттілік.

Әрбір адамның өзі туған халқы мен өзі өмір сүретін елдің тілін білу қажеттігі – ертеден келе жатқан қағида. Алайда, жаһандану қалыптасқан осы қағидаға түзетулер енгізуде. Бұл біздің жастарымыз үшін аса қажет.

Елбасы бір топ қазақ тілді бұқаралық ақпарат құралдары басшыларымен ұлттық жаңғыру және халқымыздың бәсекеге қабілеттілігі аясындағы келелі кездесуінде «Тілдердің үш тұғырлығы» бағдарламасына, мемлекеттік тіл мәселесіне кеңінен тоқталып өтті. Мемлекет басшысы «Қазақ тілі үш тілдің біреуі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді. Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі. Және оған қамқорлық та сондай дережеде болады. Ал, «Орыс және ағылшын тілдерін оқып – үйрену білімнің, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шындай түсетін, экономикалық мүмкіншіліктерімізді арттыратын бірден – бір тетігі» дей келе, «жаһандануға бейімделуді, замана көшінен қалмай, осы үш тілдің үйлесіміне қол жеткізу арқылы тілімізді, дінімізді, дәстүрімізді, салт – ғұрыпымызды сақтап қала аламыз», – деді. Бұл тұрғыда «Тілдердің үш тұғырлығы» жобасы аясында облыста нақты жұмыстар атқарылып жатыр. 2007 жылы облыс бюджетінен бөлінген 17,0 тмлн. теңге қаржыға «Мемлекеттік тілді оқыту орталығы» ашылды. Үстіміздегі жылы да орталық жұмысына 11,4 млн. теңге қаржы бөлініп отыр.

2010 жылы Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымын басқару Қазақстан Республикасының үлесіне тигеннің өзі осы жаһандану кезеңнің жарқын көрінісі болып табылады.

Мұндай жақсылықты жақындататын мақсатқа жету үшін бізге бірінші кезекте халықаралық қатынас тілі болған ағылшын тілін үйренуге жастарымызды жатпай – тұрмай баулуымыз керек. Оның өте қажеттігін уақыт өткен сайын өткір сезініп келеміз. Соны Елбасымыз асқан көрегендікпен тап басып, жастардың АҚШ-тың, Англияның басқа да шетелдердің жоғары оқу орындар мемлекеттік грант бойынша білім алу квотасын жыл сайын көбейту үстінде. Мысалы, биыл осындай қамқорлықтың арқасында сыртта оқитын студенттеріміздің саны үш мыңнан асты. Айта кетейік, бұлардың қатарына ағылшын тілін білмейтін бірде – бір бала жоқ және ондай ұл – қыздарымыз одан басқа пәннің бәрін білсе де шетелдік оқуға қабылданбайды. Сондықтан балалардың өз мектептерімізде ағылшынша біліп шығуға өте тиімді екеніне көзім жетті.

Облыста өзге ұлт өкілдері өз ана тілдерін оқып үйренуде, өзге ұлт өкілдерінің ана тіл дамытуға барлық жағдай жасалуда. Облыстың 32 жалпы білім беретін мектептерінде, соның ішінде 12 мектепте дүнген тілі, 14 мектепте түрік тілі, 4 мектепте күрді тілі, 2 мектепте әзербайжән тілінде оқытылады. Сонымен қатар, тұрғандар ақылы негізінде Тараз қаласындағы "Розе Карпан" тіл оқыту орталығында ағылшын тілін оқып үйренуде. Орталықта қазақ тілін оқыту да жүргізіледі.

Білім беру саясаты көп тілде білім беруді жетілдіруге қажетті барлық жағдайлар жасалуына, кейбір гуманитарлық пәндердің шет тілінде жүргізілуіне негізделген.

«Көп тілде оқыту», «лингвистикалық білім», «көп тілде білім беру», «көп тілді мәдениетті тұлға», «екі тілде білім беру» тіркестерін оқи отырып, біз тіл үйренуді емес, көп тілде білім беруді байқаймыз. Тіл үйренудің барлық формаларын (ауызша, жазбаша, аудио – көріністі материалдар.,т.б.), сонымен қатар дидактикалық материалдарды шектемей қолдану.

Білім жүйесінің қазіргі заман талабына сай түбегейлі жаңаруына шет тілінің оқу пәндерінің тілі ретінде енгізілуі. Базистік оқу жоспарының республикалық компонентіне енуі болып отыр. Ол ана тілімен қатар үш тілде білім алуға жетелейді.

Қазақ тіліне мемлекеттік статустың берілуі көп тілде оқытудың проблемаларын көтереді, сонымен қатар ағылшын, орыс тілдерін жалпы білім беретін мектептерде оқытудың да маңызы артады.

3. Қорытынды.

Қазіргі жағдайда жас ұрпақ ағылшын тілін үйрену мен оқытудың іс жүзіндегі қажеттігін түсінуде. Осыған сай халықаралық стандартына сай білім алуды да мақсат етеді. Ағылшын тілінде білім алу – білім беруде жоғары дамыған елдерде болып отыр. Ағылшын

тілін білу - қазіргі кезеңдегі байланыс шекарасының кеңеюіне, ақпараттар ағынына ілесуге, ақпараттар кеңістігінде байланыс жасауға мүмкіндік береді. Ағылшын тілі - қазақ тілінің құнарлығын, халықтың салт - дәстүрін, мәдениеті мен жетістігін жеткізуші көзі де болып отыр. Бұның бәрін объективті, геосаяси және әлеуметтік - экономикалық тенденция деп қарастырамыз. Сондықтан да мектептерде шет тілі ағылшын тіліне қарай ауысып, басқа тілдерді ығыстырып отырғаны анық. Мемлекетіміздің мектеп реформасында қаралған үш тілде оқыту – қазіргі кезеңдегі қажеттілік. Осы мақсатта орыс, ағылшын тілдері ұлтына қарамастан тең дәрежеде жүзеге асырмалық.

Үш тілде оқытуды кіргізудің жорамалы:

– қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде нығайта отырып, оқушылардың ұлттық дамуын сақтау;

– шет тілін оқытуда негізгі идеяны іске асыруда нақты белгіленген қажеттілікті анықтау;

– білім беру саласындағы жаңалықты, яғни шет тіліне оқыту идеясымен БАҚ құралдары арқылы халықты толық хабардар ету, көпшіліктің көзқарасымен санасу;

– шет тіліне оқытуды іске асыру үшін ғылыми негіздегі зерттеу жұмысын жүргізу;

– шет тілдерін оқытуды тілдерді тереңдетіп оқытатын мектептер мен орта мектептер жағдайында жүргізуге негіздеу;

– біріктірілген бірыңғай оқу жоспарын негізге ала отырып, шет тілін тереңдете оқытатын мектептердің типтік оқу жоспарларын жасау.

Үш тілде оқытуды кезеңге бөле отырып, кадрлар, материалдық, техникалық, оқу - әдістемелік, ұйымдастырушылық жұмыстарына дайындық жасау.

Бұл жағдайлар кешенді, мақсатты түрде үш тілде оқыту проблемаларын шешуге мүмкіндік береді.

Шет тілін оқытуда жергілікті халықтың әлеуметтік, халықтық, тарихи - мәдениеттік ерекшеліктерін ескеру қажет, әр аймақ өзінің әлеуметтік, экономикалық ерекшелігімен және халықаралық байланысымен, білімдік мүмкіндігімен, кадрлық саясатымен көрінеді.

Мысалы: солтүстік облыстарда Германиямен байланыс неміс тілін үйренуді қажетсінеді. Сондай - ақ оңтүстік Қытай мемлекетінің ықпалын да есептемеске болмайды.

Тіл – қазіргі кезде аса көңіл аударарлық нәрсә қазақстандық патриотизмнің қалыптасуы мен ұлттық және жеке тұлғалық дамудың қалыптасуына тікелей бағыт - бағдар беретін құбылыс. Үш тілде оқытуда: жеке тұлғаны қалыптасғыру, тілдің жоғары статустық мазмұнын игерген, жеке тілдік ерекшелігі бар, көп тілде сөйлей алу мүмкіндігінің, тілдік қорының жетілуін, тілдік - ойлау «қабілеттіліктерінің жоғарылығын, қарым - қатынас кезіндегі сөз қорының қордалануын, ойлау мүмкіндіктерінің шапшаңдығы мен сауаттылығын және тілдік тәрбиелілігінің жоғарылығымен ерекшеленеді

Әрине, қазір әлем дамыған, ел дамыған, экономика мен мәдениет дамыған.

Ұлттық тіл де осы мәдениеттің бір көрінісі. Өз тілінді жетік білу ол - отан алдындағы басты міндет, ал – өзге тілді білу ол мәртебе. Өзге тілді білу зор мәртебе. Өзге тілді білу ол тек сөйлеу құралы емес, сөйлеу арқылы біз өзге тілдің мәдениетімен, салт - дәстүрімен, халқымен таныса аламыз. Үш тұғырлы тілді дамытуды біз қолдауымыз керек. Өскелең ұрпақтың үш тілді оқып үйренуге ұмтылыс жасауы замана талабы, болашақ ұрпаққа қажеттілігін туындатып отыр. Өзге тілді білу ол үлкен білімгерлікке жатады. Қазақ тілі - атаның қанымен, ананың сүтімен дарыған ана тіліміз, орыс тілі жалпы ұлттық тіл, ал ағылшын тілі әлемдік деңгейдегі тілге айналмақ. Бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылуға бірден - бір себепкер осы үш тілді білу. Жастар осыны қолға алып, өркендетуі қажет.

Әдебиет тізімі

Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында: Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы: Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауын жария ету кезінде сөйлеген сөзі. – Астана. 2006 жылғы 1 наурыз.

Жана әлемдегі жана Қазақстан: Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауын жария ету кезінде сөйлеген сөзі.

Назарбаев Н. Тарих толқынында. – Алматы: «Атамұра», 2003.

Адамбаева Ж. Орыс мектептерінде қазақ тілін оқытудың кейбір мәселелері. – Алматы: «Рауан», 1993.

Әуезов М. Таңдамалы шығармалары. 1 т. 1971.